

Het debat over “In Vlaamse Velden”

Over publieksgeschiedenis en historische fictie op televisie

Willem Erauw

CEGESOMA

Kritiek en lof na tien afleveringen “In Vlaamse Velden”

In zijn inleiding *Clio op het scherm* stelt Bruno De Wever enkele pregnante vragen over de relatie tussen historische fictie en geschiedwetenschap. Ook tijdens de debatavond over *In Vlaamse Velden* in de U Gent op 17 maart jl. opende hij de discussies met een understatement: in de presentatie van geschiedenis naar het grote publiek zijn historici geen hoofdrolspelers meer. Bij initiatieven zoals de productie van deze TV-serie zijn historici slechts zijdelings betrokken. Producer, scenarist en regisseur zijn in de eerste plaats begaan met de ontwikkeling van het drama, de opeenvolging van de scènes, de evocatie van lief en leed tegen de achtergrond van de oorlog. Hoewel in enkele scènes ook historische figuren worden opgevoerd, gaat het in de eerste plaats om de lotgevallen van fictieve personages, ingebed in het historische verloop van vier jaar oorlog.

Bij historische fictieseries richten experts hun kritiek vaak op de historische juistheid, of het eventuele tekort daaraan. Gelukkig genoeg overstijgt dit debat het feitenniveau en gaan de commentaren ook over het samenspel en de symbiose van historische fictie en representatie van het verleden in de serie. Dat sommige acties op het strijdtoneel, details van wapentuig of kostuums, de woorden die een historisch personage uitspreekt, niet

overeenkomstig de feiten blijken, mogen de expert dan wel ergeren, het doet in se weinig af aan de zeggingskracht en historische waarachtigheid. Behalve kritiek is er dus ook heel wat lof voor de mogelijkheden die een medium als film kan bieden in de evocatie van de oorlogsgeschiedenis.

Verrassende dialogen en ontroerende scènes bekliven niet alleen beter dan een relaas over bezetting en oorlogsgeweld. Sommige aspecten en contexten van oorlog en bezetting kunnen bovendien op een heel summere en waarachtige manier worden geëvoceerd in beelden en scènes, dialogen en handelingen van de acteurs. Zo komt de inkwartiering van Duitse officieren bij de gegoede burgerij en de spanningen die dit meebracht, in een enkele huiskamerscène glashelder naar voren. De problematiek rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit wordt belichaamd en vertolkt in bitse dialogen tussen voor- en tegenstanders. Om zowel budgettaire als esthetische redenen werd het oorlogsgeweld in de serie veeleer gesuggereerd, dan breed uitgesmeerd. Het resultaat is er niet minder aangrijpend om en zoemt in op de lotgevallen van de individuele personages. De historische context vormt dus een ondersteunend onderdeel van de hele serie en biedt de kijker ook heel wat kennis doorheen de ontwikkeling van het drama.

Historische beeldvorming voor het grote publiek

Het debat over een dergelijke serie kan ook worden uitgebreid tot een reflectie over het nut en belang van publieksgeschiedenis, over historische beeldvorming voor een groot publiek. Sinds half januari van dit jaar hingen elke zondagavond ruim anderhalf miljoen kijkers aan de buis om *In Vlaamse Velden* en het wedervaren van de familie

Boesman te volgen en daarmee de Eerste Wereldoorlog in de huiskamer te halen. Deze cijfers zijn hallucinant, in vergelijking met het percentage van de bevolking dat zich actief met geschiedenis bezighoudt door lectuur, museumbezoek of deelname aan erfgoedinitiatieven. De massale kijkcijfers maken ook duidelijk dat deze serie voor vele kijkers het enige middel is waardoor ze in contact kwamen met de Eerste Wereldoorlog. Tien-, misschien honderdduizenden kijkers die nooit enige historische interesse hebben getoond, worden gedurende enkele maanden wekelijks geconfronteerd met dit stuk tragische geschiedenis. Hoe kortstondig ook, voor de historische beeldvorming bij een breed publiek heeft de serie dus een grote maatschappelijke draagwijdte.

Voor de publieke omroep was de inzet dan ook groot. Een topcast, met acteurs als Wim Opbroeck en Barbara Sarafian, en een encenering die historisch geloofwaardig moest zijn. Om de ambitieuze plannen waar te maken, werd het grootste budget ooit verzameld voor de productie van een TV-reeks. Dit kon alleen omdat de serie was gepland voor het herdenkingsjaar 2014, het momentum waarin alle aandacht wordt toegezogen naar de Eerste Wereldoorlog. Het lijkt er dan ook op dat rond de serie een hype is ontstaan die nog lang na de uitzending nazindert. Een kwalitatief drama rond de Eerste Wereldoorlog trok evenveel kijklustigen als een populaire soap of een spectaculair entertainmentprogramma. Voorafgaand aan de laatste aflevering werd op 15 maart een *In Vlaamse Velden*-dag georganiseerd waar duizenden fans op af kwamen, urenlang aanschoven om een glimp van de acteurs op te vangen, in bussen werden rondgereden langs de opnamelocaties in de Westhoek.

Historici, die zo vaak klagen over het gebrek aan historische interesse bij de grote massa, te weinig historische duiding in de media, gebrek aan geschiedenis in het onderwijs, worden hier geconfronteerd met een belangwekkend fenomeen. Zijn de kijkcijfers alleen te verklaren door het drama, ongeacht de historische setting? Ongetwijfeld is er ook sprake van een fascinatie voor het oorlogsverleden, zowel voor de materiële omstandigheden als voor de tijdsgeest en de tragiek die worden uitgebeeld. Publieksgeschiedenis is een jonge twijg aan de boom van de geschiedwetenschap die deze interactie tussen geschiedenis en het brede publiek wil onderzoeken en stimuleren. Er wordt op toegezien of de historische informatie wel correct is, er worden initiatieven genomen om de kennis over het verleden op een aantrekkelijke en aanschouwelijke manier naar een breed publiek te vertalen.

Het hoeft niet te verwonderen dat historici zich tegenover het grote succes van de serie onwennig voelen. Wat heeft de serie qua historische beeldvorming bewerkstelligd? Wat houdt de kijker eraan over? Het gaat immers niet om een documentaire waarin de geschiedenis van de oorlog wordt uitgelegd, maar om een drama, grotendeels historische fictie waarbij de doorsnee kijker al bij al niet veel duiding krijgt bij de gebeurtenissen en de lotgevallen van de personages. De vraag waarom de serie toch zoveel historische interesse opwekt is een vraag die de kern van geschiedwetenschap en publieksgeschiedenis raakt.

De kennis van de historicus

Of het gaat om populariserende publieksgeschiedenis of academische geschiedschrijving, historici zijn steeds gericht op de

kennis van het verleden. Die kennis wordt steeds groter maar is nooit definitief, omdat er altijd meer feiten aan het licht komen en omdat de perspectieven van waaruit kennis wordt verzameld steeds veranderen. Kennis hangt steeds samen met de context. Feitenkennis zonder context is waardeloos en heeft niets met inzicht in het verleden te maken. Wat het verleden voor ons betekent, kan men maar begrijpen nadat we vanuit feiten en contexten een samenhangend beeld van het verleden hebben gecreëerd. De omgang met het verleden kan voor historici nooit iets anders zijn dan kennis van en inzicht in de geschiedenis.

Zoals bij andere wetenschappen is het fundament waarbij alles bij de geschiedwetenschap begint, de scheiding tussen subject en object, de afstand tussen de historicus en het verleden. De historicus selecteert feiten, verbanden en contexten vanuit zijn temporele afstand. Hij maakt rationele keuzes om tot een objectief beeld van het verleden te komen, waarvan hij hoopt dat het de historische waarheid zo dicht mogelijk benadert. Alsof de discursieve representatie, de tekst van de historicus als geheel, op een of andere manier zou kunnen corresponderen met wat er zich in de werkelijkheid heeft afgespeeld. Heeft de geschiedtheorie er de laatste kwarteeuw op gewezen dat deze denkbeelden uitgaan van naïeve en achterhaalde veronderstellingen over de relatie tussen taal (geschiedschrijving) en (historische) werkelijkheid, de houding van vele historici gaat er nog steeds van uit dat geschiedenis een kennisobject moet zijn. Een waardevolle relatie tussen mens en verleden is hierbij in de eerste plaats een cognitieve relatie. Een relatie die niet op kennis en context, maar op emotie of op de vereenzelviging met een historisch personage

is gericht, leidt in het beste geval tot verwarring, houdt het gevaar van misvorming of misbruik van de geschiedenis in zich.

De ervaring van de kijker

Wanneer we denken aan de motivatie van vele kijkers van *In Vlaamse Velden* en de pogingen om die interesse vanuit de publieksgeschiedenis te duiden, dan is het hier dat het schoentje wringt. Een grote meerderheid van de kijkers hebben wellicht nooit een boek over de Eerste Wereldoorlog gelezen, zijn amper vertrouwd met de chronologie en de context. En toch komen ze in contact met het verleden, zoals dat wordt verbeeld in de serie. En toch wakkert dit hun nieuwsgierigheid aan. Ze worden meeegesleept met de belevenissen van de hoofdpersonages, de historische setting is zo waarachtig dat de kijker er als het ware deel van wordt.

Behalve de dialogen en de handelingen van de personages zijn de beelden, de cameravoering bij momenten traag en op verstilling gericht. Vaak zijn er heel poëtische stilstaande shots, waarbij de dramatiek van het verhaal wordt onderbroken, waarbij de aandacht van de kijker even wordt afgeleid van de handelingen en vastgehouden door een statisch beeld. Meer nog dan de dramatische ontwikkeling is het dit camerawerk dat van het kijken naar de serie een esthetische ervaring maakt. Het is de afwisseling van de dynamiek van het drama en de esthetiek van de beeldvoering, ingebed in een historische setting, waar de kijker deel aan heeft, aflevering na aflevering. De relatie die in de serie tussen TV-scherm en kijker wordt bewerkstelligd, is niet gericht op kennis, maar wel op ervaring.

Kennis en ervaring zijn grote en algemene filosofische begrippen, maar het hoeft geen

*“Op weg in Vlaamse Velden”-affiche die de kijker uitnodigt de sfeer ter
plaats te gaan opsnuiven, de oorlogstrategie van de Westhoek te gaan
ontdekken in het spoor van de TV-serie. (Affiche VRT)*

diepgaand theoretisch betoog om in te zien dat wat er met de kijker gebeurt, haaks staat op wat de (publieks)historicus zich van een waardevolle omgang met het verleden voorstelt⁹. Hoe vreemd het voor de historicus als kamergeleerde en boekenworm ook lijkt, na de serie te hebben gevolgd, hebben duizenden kijkers zich afgelopen zomer naar de voormalige frontlijn en naar de opnamelocaties begeven. Door de toeristische sector en door vele erfgoedinitiatieven wordt daar uiteraard gretig op ingespeeld. Fietsroutes, verblijfsarrangementen, inspiratiekaarten worden in het zog van de serie aan de man gebracht. Men wil aan den lijve ondervinden, zien en voelen waar het is gebeurd. Men wil fysiek aanwezig zijn op de plaats van het onheil, men wil er de lucht inademen.

Vragen voor de publieksgeschiedenis

Een toekomstige taak van de publieksgeschiedenis zou dus een reflectie over die tweespalt kunnen zijn, kennis versus ervaring van het verleden. Kunnen we de ervaring van de doorsnee kijker en van de erfgoedtoerist afdoen als banaal entertainment met een dun laagje historische duiding, of is er toch meer aan de hand? Is de ervaring van *In Vlaamse Velden* slechts een illusie van het verleden, kan een representatie van het verleden in stemmen en beelden iets doen dat ons deelachtig eraan maakt? Vanuit het wetenschappelijk apriori van de historicus is dit uiteraard onzin. Maar zijn die apriori wel het juiste middel om op een onbevangen manier te reflecteren over de relatie tussen verleden en heden? Bij vragen

als deze is het duidelijk dat er bij geschiedenis voor een groot publiek geen sprake is van een kennisobject, maar in de eerste plaats van een object van ervaring. Geen afstand tussen object en subject, maar een samengaan, in elkaar grijpen, als het ware samensmelten van diegene die het verleden ervaart en het verleden zelf.

Tot slot van de debatavond over *In Vlaamse Velden* had Bruno De Wever voor het panel historici een ietwat provocerende vraag. In hoeverre geeft de hele serie een goed beeld van de tijdsgeest? In hoeverre weerspiegelt de serie op een historisch verantwoorde manier de geest van de tijd? Deze vraag lijkt bovenstaand tweespalt tussen kennis en ervaring eens te meer te bevestigen. Historici zijn bekommerd om de beeldvorming, de representatie van het verleden, en in hoeverre die correspondeert met wat men benoemt als “de geest van de tijd”. Afgezien van de complexe theoretische vraag of die geest deel uitmaakt van de historische realiteit of een creatie is van de historicus, ontmaskert de vraag van De Wever opnieuw de attitude van de historicus.

De serie wordt in de hoofden van de historici verondersteld een bepaald tijdsbeeld te geven, waardoor de focus opnieuw bij de kennis van het verleden wordt gebracht. De notie van een tijdsbeeld impliceert trouwens dat de waarnemer dat beeld van op afstand, met wetenschappelijke distantie, kan beschouwen en evalueren. Zoals we zagen, staat dit ver van wat er in de hoofden van de kijkers heeft

9. Het is de Nederlandse filosoof Frank Ankersmit die de thematiek van de historische ervaring de laatste jaren op de agenda heeft gezet. Na de publicatie van *Sublime Historical Experience* (Stanford, 2005) en de Nederlandstalige bewerking ervan (*De sublieme historische ervaring*, Groningen, 2007) kregen zijn ideeën ook weerklank buiten het milieu van de geschiedtheorie (“Het verleden laat zich niet kennen”, in *NRC*, 8.10.2005; “De sublieme historische ervaring volgens Frank Ankersmit”, in *Ons Erfdeel*, 2008, p. 51-53).

plaatsgevonden. Geen enkele van de historici kon of wou op de debatavond oordelen over de mate waarin de tijdsgeest in de film overeenkwam met hun historische kennis. Wellicht sluimert bij vele publiekshistorici een besef dat cognitieve criteria niet voldoen om de draagwijdte en de impact van een serie als *In Vlaamse Velden* in te schatten.